

Muzeumi értesítő.

Ásatás a bicskei kőkori telepen.

1933 szept. 18 — okt. 28.

Ezen ásatásunk tulajdonkép folytatása a galagonyás-hegyi kőkori telep 1932-ben megkezdett feltárásának. Akkor a telep lakóhelyén folytak a munkálatok, most pedig a telephez tartozó sírok feltárása volt a cél. Ez irányú munkánk megkezdésében irányadó volt ama értesülésünk, hogy néhány év előtt Keller Jakab szőlőjében pinceásás közben két zsugorított csontvázra és mellettük edényekre akadtak. Miután Keller földjén a rajta lévő szőlőültetvény miatt nem áshattunk, Reinhardt József vele szomszédos szántóföldjén kezdtük meg a kutatást. A terep itt a szőlőhajlékok előtt lassan emelkedő domboldal. Az első kutató gödröt a terep alsó részén, a Keller-féle présház mellett ástuk. A 7 m. hosszú és 2 m széles gödörben 2·50 cm. mélységig mentünk le. A kiásott gödörben a talaj 1·20—1·80 m. mélységig fekete televény föld volt, ez alatt agyagos sárga réteg következett. A szórványosan előbukkant leletek (kovaszilánkok, csonttű, agancs-csákány, edénytöredékek, köztük festettek is, csillagalakú agyagtárgyak) mind a fekete földből kerültek elő. Az ásatással a lejtőn fölfelé haladva a további gödrökben is hasonló viszonyokat találtunk és elsőheti fáradságunk csontvázleletet nem eredményezett.

Szeptember 25-én megkezdve a negyedik gödör feltárását, az első nap itt is csak szórványos leleteket hozott felszínre, de másnap lejobb hatolva 2 m. mélységben ráakadtunk az első csontvázra. A csontváz a Keller és Reinhardt-féle szőlő határán a kocsíúttól felfelé 12 méterre feküdt fejével délkeletnek fordulva, hossza a sírban 1·60 m. A kinyújtott helyzetű csontváz feje bal oldalán feküdt, hátgerince sarlóalakú görbületet mutatott, a jobb alsó kar a medencére hajlott, a balkar és a lábak kinyújtott helyzetben voltak. A csontváz körül előkerült tárgyak: a fej közelében (tőle 32 cm. távol és 18 cm. magasan) háromlábú, csészealakú agyagedény és egy pirosfestékes bütykös csésze töredékei, a sír felett mintegy 50 cm. magasságban 2 kovaszilánk és a csontváz lábai között karminpiros festékdarab.

Szept. 27 és 28-án az ötödik kutató gödör megásásánál már teljes siker koronázta törekvésünket. Egyszerre három teljes és egy bolygatott sír került napfényre. Ezek közül a 2. számú sír fekhelye a kocsíúttól felfelé 16·50 m., a két szőlő közti mesgyétől délre 2 m., mélysége 1·80 cm. A hanyatt fekvő csontváz feje keletnek, lába nyugatnak nézett, feje bal oldalra fordult, a jobb karja a medencére hajlott kezében agancsszerszámot tartva,

a balkar és lábak a medencénél megtörve és balfelé hajlítva egyenes helyzetben voltak. A munkálatok közben a föld a sír felett leszakadt, ez okozta a comb- és lábszárcsontok darabokra törését. A csontváz fejétől balra gyermek csontvázmaradványok kerültek elő. Mellékletek: a kisgyermek nyaktáján csont-gyöngyszemek, a fej mögött kisebb agyagcsésze három bütyökkel, a jobb kézben agancscsákány. A 3. számú sír távolsága az előbbitől keletre 45 cm., mélysége 1·85 cm., a kocsiúttól való távolsága 16·20 cm. Helyzete, miként az előbbi-é, kelet-nyugati. A zsugorított csontváz baloldalán feküdt, a jobb alsókar behajlott a medencébe, a bal alsókar két csontja egymást keresztezte, a két medencecsont és combcsont egymásfelett, az alsó lábszárcsontok egymás mellett feküdtek. Mellékletek: a fej mögött kétfülű, vörösen égetett pohár és csontok. A 4. sz. sír távolsága a kocsiúttól 15·50, távolsága a két szőlő közti mesgyétől 1·70 cm., mélység 2 m. A csontváz helyzete ugyanaz, mint az előbbieket és zsugorított. A fej baloldalon feküdt, a jobb kar behajtott, a bal kinyújtott, behajlított alsó lábszárak egymást keresztezték. Mellékletek: a fej mögött egy piros festésű, kétfülű magasabb edény és egy vastagabb falú kisebb edény töredékei. E sírtől nyugatra bolygatott sír került elő, melyből csak koponyatöredékek és egy karcsont maradtak fenn.

Egy heti szünetelés után október 9-én folytattuk a kutatást újabb sírra bukkanva. Ennek az 5. számú sírnek távolsága a kocsiúttól 18 m., a mesgyétől 2·10 m, mélysége 1·90 cm. A csontváz fekvése ugyanaz volt mint a többi, de nagyon korhadt állapotban maradt fenn. Fiatal női csontváznak látszik, amit a nyaktáján talált gyöngyszemek is igazolnak. A gyöngyök lemezes szerkezete arra utal, hogy tán kagylóhéjából készültek. Ugyanezen kutató gödörben és még a következőben is két helyen hamus és a tűzhelyt jelző kiégett földrétegek is kerültek elő állati csontokkal, durvább kidolgozású edénytöredékekkel, csontszerszám részekkel és kovadarabokkal. Miután csontvázleletekre a továbbiakban nem volt reményünk, az ásást október 28-án befejeztük. Az egész feltárt terület nagysága: 20×7 m, 140 m². A munkálatokhoz szükséges munkásokat, naponta négyet, Bicske község elöljárósága volt szíves rendelkezésünkre bocsájtani, példát mutatva arra, miként lehet jóakarattal és áldozatkészséggel még a mostani nehéz viszonyok között is a tudományos kutatást előmozdítani, és ezzel kulturális fölényünket igazolni. Hálás köszönet a becses támogatásért. Az ásásról fényképeket Horváth Ferenc, bicskei tanító, rajzot Prukner Ferenc reálg. rajztanár volt szíves készíteni.

A mintegy három hetet kitevő ásás eredményét feldolgozva leletekben a következő:

A) **K ő s z k ö z ö k**: 48 dr. pattintgatásra használt nagyobb

kőmag és egy csomó törmelék kovából, 1 db. obszidián kőmag, 5 drb. gyaluként szereplő lapos kovakő a használat folytán kopott éllel, 5 db. fűrészcsészés élű kovapenge, 7 db. nagyobb és egy csomó apró késpengetőredék, 4 db. lyukasztásra alkalmas kovadarab, 6 nagyobb és 12 kisebb nyílhegy alakú kovapenge törött csúccsal, 6 db. csiszolt kőeszköz töredék, az egyik alsó részén fehér festékréteg, úgylátszik, festék készítésnél (szétdörzsölés) használták, 2 db. csiszoló kő (Lt. sz. 8864—71), 2 db. kova az 1 sz. sír környékéről (Lt. sz. 8937).

B) **Agancs és csonteszközök:** 5 drb. fejsze agancsból ágnál való átfurással, agancsfejsze ág nélkül a 2. számú sírból, ívalakú agancsrészlet a megmunkálás jeleivel és egyik végén kopás, 2 drb agancsrózsa feldolgozásra levágott ágakkal, 8 db. agancsvég a használat nyomaival, 2 db. simításra használt állatborda, fűzfalevél alakú csontlemez (edénydiszító vagy hálókötőtű lehetett), 3 db. csonttű-töredék hegygel, csonttű közép-töredéke, csontár a 3. számú sírből, ívalakú csiszolt csonttöredék, ívalakú csonttöredék felületén hosszanti barázda, gyöngyösen tagolt csontpálca töredék, ékalakú csontdarab, 20 db. gyöngyszem csontból a 2. sz. sír gyermek csontváza mellől, 12 db. gyöngyszem réteges szerkezettel (kagylóhéj?) a 2. és 5. számú sírből, 1 db. kauri csiga, állatfogrészlet megmunkálva. (Lt. sz. 8872—8889).

C.) **A gyagtárnyak:** Ép vagy rekonstrukció folytán kiegészített edények:

1.) Darabokból összeragasztott és pótlásokkal kiegészített fazékszerű edény a 4. sz. sírből. Magassága 15·7, szájbősége 8 cm. Alsó része hasas három vízszintesen átfúrt kisebb füllel, felső része hengeres. (Hasonmását l. a herpályi leletek között Tompa F.: A szalagdiszes agyagművesség kulturája Magyarországon 42. l. 2. á. Hengeres részén és az egyik fültájon piros festés nyomai, aminek alapján megállapítható, hogy eredeti formájában feketés-szürke alapszínét nyakán és a fülek körül piros festék takarta. (Lt. sz. 8890)

2.) Darabokból összeragasztott és pótlásokkal kiegészített csésze a 4. sz. sírből. Alsó része csonka kúp, felső része hengeres. A két rész találkozásának éllel jelzett határán három bütyök. Magassága 9·5, szájbősége 11 cm. Alapszíne feketés szürke, szájnylása körül karminpiros szalag díszítette. (Lt. sz. 8891)

3.) Darabokból összeragasztott és pótlásokkal kiegészített csésze a 2. sz. sírből. Magassága 8·5 cm. Alsó része gömbölyded, mely élt alkotva fent hengeresen folytatódik. Az élen három bütyök. Színe foltosan feketés-szürke festéknyomok nélkül. (Lt. sz. 8892)

4.) Darabokból összeragasztott és pótlásokkal kiegészített csésze az 1. sz. sírből. Magassága 7·5, szájbősége 9 cm. Alsó ré-

sze gömbszerű, felső része hengeres nyakban végződik. Kidom-
borodó részén három bütyök. Színe feketés-szürke, a szája kö-
rül mézlerakodással takart karminpiros festéknyomok. (Lt. sz. 8893)

5.) Háromlábú pohár darabokból összeragasztva és kiegé-
szítve az 1. sz. sír mellől. Magassága 11, szájbősége 8,5 cm. Alsó
része tölcsérszerűen keskenyedik, felső része ívesen hajló rövid
nyakat alkot, alatta 3 bütyök. Mint lábas edény rokon a tordai
edényekkel (Roska: Az ősrégészet kézikönyve II. k. 147. l. 78 á)
virágkehelyszerű alakjával pedig a miskolci múzeumnak Tompa
által közölt (A szalagdíszes agyagművesség kultúrája Magyar-
országon, 36 l. 1. á) rövid nyakú, talpas poharával. (Lt. sz. 8894).

6.) Teljesen ép kétfülű, kevésbé finom agyagból készült
kisebb bögre a 3. sz. sírból. Magassága 8, szájbősége 8 cm.
Alsó része csonkakúp, felső része kissé kihajló nyakat alkot. A
kettő határán alkalmazott fül függélyesen átfúrt. A száj pereme
csipkézett. Az égetésnél kapott vörös színét szürkés foltok tar-
tíjtják. (Lt. sz. 8895).

Felerészben fennmaradt edények:

7.) Kisebb edényke gömbölyded alakú fenéktöredéke négy
bütyökkel. Alapszíne az égetéstől származó halványpiros, a büty-
kök közül jól kivethető karminpiros festés. A piros festék körül he-
lyenként apró fekete foltok is kivethetők, a fenéken pedig vastag
fehér festékréteg maradt fenn. Diszítése tehát ugyanaz, mint
a Tompa által közölt tiszapolgári edénytálpé. (l. m. LIV. t., 2. k.)
A pirosra festett bütykök a női mellbimbót látszanak utánózni.
(Lt. sz. 8896)

8.) Három darabokból összeillesztett féledény gömbalakjával
hasonmása a Roska által közölt e fajta típusoknak (l. d. II. k.
139. l. 71. k. 1—3 á), de díszítés nélkül. Színük feketés-szürke,
anyaguk finoman iszapolt. (Lt. sz. 8897—99.)

9.) Edény talp kettő került elő. Az egyiknek érdekessége,
hogy fehér-szürke-simitott felületét a megmaradt tálrészlet belső
részén sárgás-fehér festékréteg takarja. Ugyanilyen foltok a külső
felületen is láthatók, tehát egy fehér festékkal bevont táltöredékkel
van dolgunk. A másik talpnál a hozzátartozó edényből semmi
sem maradt. A fennmaradt talp rész lefelé tölcsérszerűen széle-
sedik. Színe kívül szürke és okkersárga, belül szürke. (Lt. sz.
8900—901).

10.) Edénytöredékek durvább anyagból, díszítés nélkül:
4 db. nagyobb fazékféle edény fenékrészlete, 4 db. nagyobb
tálrészlet, szögletes tál töredéke szélén ujbenyomások, 5 db.
edényfül, 15 db. durvább bütykös töredék, 3 db. vastag edény-
részlet. (Lt. sz. 8902—13.)

11.) Edénytöredékek durvább anyagból díszítéssel: 1 db.
gerincén pikkelyszerű mintázattal, 3 db. fenyőgalyszerű mintával.

6 db. ujj és körömbenyomásos, 2 db. vonalas diszítéssel. (Lt. sz. 8914—27).

12. Finomabb kidolgozású edénytöredékek: 4 db. oldalrész diszítés nélkül, 4 db. bütykös, 4 db. vonaldísszel (függélyes, ives, zegzugos), 4 db. piros festékes, 2 db. hasított patára emlékeztető lábbal. (Lt. sz. 8918—21).

13.) Edénytöredékek emberlábfejes talppal 2 db. (Lt. sz. 8922).

14.) Edénytöredék átfúrt madárfejjel (Lt. sz. 8923),

15.) Gyermejkjátékként szereplő edényke töredéke (Lt. sz. 8924).

16.) Egyéb agyagból készült tárgyak: csillagalakú, felfűzésre szolgáló lyukkal ellátott csüngők, közülük 6 db. hatágú és egynek meglevő ép nyulványa férfi nemiszervre emlékeztet, 4 db. ötágú és egynek ágai levélszerűen kiszélesülnek, a másiknak ugyancsak nemi jellege van, (hasonló leletről, mint amuletről tesz említést Tompa I. m. 37. l. XXXV. t. 10. á), 1 db. hálónehezék, 4 db. piros festéktöredék és 1 db. az 1. sz. sírból. (Lt. sz. 8925—35, 8938).

A fölbontott öt sír közül csak az 1., 2., 3. és 4. sír csontrészei voltak megmenthetők, melyek a muzeum leltárában 633—635/1933. sz. alatt szerepelnek.

A leletek e nagyszáma és változatossága most már biztos támasztó pont, hogy a bicskei telep helyét a vele rokon kőkori leletek között megállapíthatjuk. Ebben nagy segítségünkre van Tompa F. a szalagdíszes agyagművesség magyarországi kultúrájáról nemrég megjelent, fentidézett műve, mely osztályozva a neolitikori festett edényeket a bicskeieknek megfelelő korát Kr. e. a 3000—2500 közötti időszakra helyezi és Tiszai-kultúra név alatt foglalja őket össze. A bicskei festett edények alapszíne az edény égetési színe és ezen a festék minden mintázat nélkül csak egyszerű szalagok vagy foltok alakjában jelentkezik. Ez alapon korunk a Tiszai-kultúra második időszakára esik, vagyis a neolitikor végére, közel a rézkor kezdetéhez. A leletek értékét emeli, hogy e korból Tompa térképe szerint festett edény a Dunántúl eddig csak Tolnamegyéből (Lengyel, Tevel, Nyanyapuszta, Hidegkut, Simontornya) és Somogy megyéből (Somodor) ismeretes. Nagyon fontos körülmény, hogy Bicskén a telep mellett meg van temető is. E kettőnek együttes föllelése kevés esetben sikerült. A székesfehérvári múzeum szempontjából pedig a bicskei ásatást az teszi becsessé, mert eddig a kőkor nagyon szerényen szerepelt a múzeum régészeti gyűjteményében, most pedig az ásatás révén oly nivóra emelkedett, mely nemcsak hazai, de külföldi vonatkozásban is figyelmet érdemel.

Marosi Arnold.